„Húsz év munka után beleszerelmesedik az ember.”
Borsa Gedeon 94. születésnapjára

Ősnyomtatványok, mint művelődéstörténeti források

Körkép a proveniencia-kutatásról és az egyházi gyűjteményekről

Tradíció és innováció - Muzeális gyűjteményeink helyzete, állapota, feldolgozottsága, digitalizálása

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár - Egyházi Könyvtárak Egyesülete, 2017. október 2.

Első országos felmérés

- Borsa Gedeon, OSZK Évkönyve, 1957
- Kronológikus rend, Mátyás humanista könyvtárától a nagy közgyűjtemények létrejöttéig
- Optimista becslés: pár éven belül elkészül a CIH (1970)
- Egy régi rejtély azóta is elvarratlan: Mátyás nyomtatott korvinája (Statuta urbis Romae, 1471) sorsa: a pápa és a magyar király címere, pergamenre nyomtatva
- 1908-ban piacra került a II. Pál pápa által Mátyásnak 1471 előtt adományozott ősnyomtatvány, jelenleg Amerikában lappang, feltehetően nem ismerték fel az értékét, lásd időfaktor, 110 év, legalább 3 generáció váltása

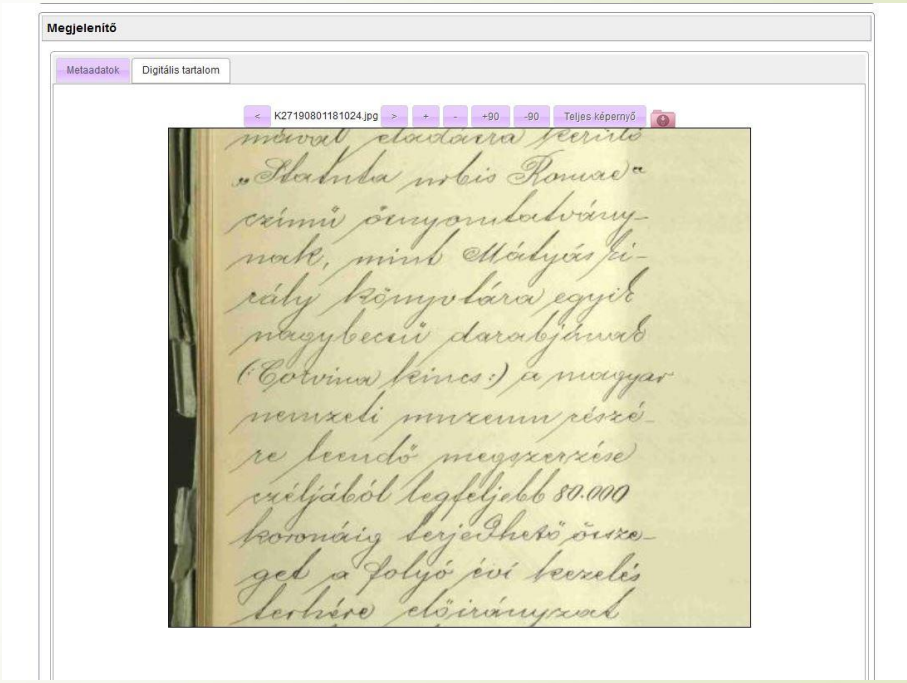

Magyar Nemzeti Levéltár, W 12
Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (K 27)
1908.01.18.

Az ősnyomtatványok sorsa

- Alkalmazkodóképesség: a tipográfia kudarca (Hess, Confessionale) után budai könyvkereskedők
- Kérdés: Hess bukása után másfél évtizedig nem tudunk tipográfiai próbálkozásról, ami Mátyáshoz köthető lenne
- Középkori (jellemzően szerzetesi) könyvanyag pusztulása
- Könyvek menekülési útja, Kassa, Nagyszombat és Bécs: a túlélés esélye
- A 16. századi humanista típusú könyvgyűjtés modern és jó szövegeket keres, a protestáns iskoláknak sincs szükségük ősnyomtatványokra
- A peregrináció során – kényszerűen – alkalmazkodik a diák: olcsóbb, jellemzően 15. és 16. század eleji akár rossz állapotban lévő példányokat vesznek meg és hoznak haza
- 17. századi Nagyszombat: a friss és hatékony könyveken van a hangsúly (tudomány szerepe: inkább Kopernikusz, mint Regiomontanus, sőt Tycho, Kepler)

Főpapi bibliofilia fénykora

- Batthyány Ignác: Gyulafehérvár
- Eszterházy Károly: Eger
- Patachich Ádám: Kalocsa
- Szily János: Szombathely
- Padányi Bíró Márton: Veszprém
- Klimó György: Pécs
- Barkóczy Ferenc: Esztergom
- Pauer János: Székesfehérvár
- Európai könyvpiac és a rendfeloszlatás
- Proveniencia-kutatás tanulságai

Incunabula: 1970-2010

- Sajó Géza, Soltész Zoltánné: *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*. Budapest, Akadémiai, 1970.
- *Corrigenda* ed. Káldos János, Budapest, OSZK, 2010
- **7107** példány leírása **56** gyűjteményből
- Változások: új beszerzések, nemzetközi csere (ÓMS 1982), és sajnos lopások
- Több mint félszázzal kevesebb tétel
- 22/2005. (VII. 18.) NKÖM rendelet
- MKDNY és MOKKA-R sorsa

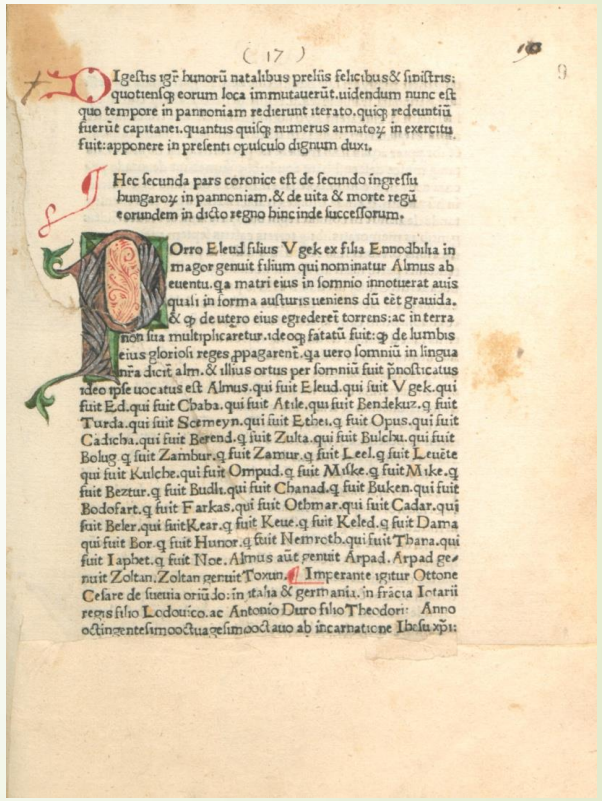

A proveniencia-kutatásról

MARC formátum | Cédula formátum | Rekord tárolása ☐

Inc. 73 / Régi Nyomtatványok Tára

Szerző: Petrus, Lombardus (1095 k.-1160?)

Cím és szerzőségi közlés: **Sententiarum libri IV**

Megjelenés: [Strassburg] : [typogr. operis Henrici Ariminensis (=Georg Reyser?)], [non post 1468.]

Terj./Fiz. jell.: [248] fol. ; 2°

Név/nevek: Reyser, Georg (1435-1505) (nyomdász)

Megjegyzések: A cím forrása: CIH
A kötéshez belül kéthasábos kéziratos hártyát használtak.
Mindkét táblján belül egykorú kézírásos tartalommutató.
A kötetben aranyozott, fedőfestékes iniciálék és keretdíszek, festett kék és piros kezdőbetűk, valamint rubrikálás található.
Reneszánsz, vaknyomásos, világor bőr kötésben.
Impresszum a szakirodalomból.
BMC (I 76)
CIH (2634)
GW (M32742)
BSB-Ink (P-377)
Proven.: Jankovich Miklós gyűjteményéből.
Poss.: "Ecclesiae collegiatae beatae Mariae Virginis Glogoviae Maioris catalogo inscriptus anno 1679."
Poss.: Az első kötéstáblán belül ragasztott exlibris: "Aus der Bibliothek des Kollegiatstifts zu Glogau".

Lelőhely: B1

Raktári jelzet: Inc. 73

Néhány adat…

- **724** rekordban szerepel valamilyen adat (exlibris, possessor, pecsét) a provenienciáról
- Gyűjtemény gyarapítása: Széchényi Ferenc, József nádor, Jankovich Miklós, Illésházy István, Farkas Lajos, Apponyi Sándor, Todoreszku Gyula
- 19. század második felében másodpéldányokat értékesítették
- Közös munka a Fragmenta-, a Kötéstörténeti kutató-csoportokkal

Inc. 331 / Régi Nyomtatványok Tára

Cicero, Marcus Tullius (Kr. e. 106-Kr. e. 43)

De oratore / Marcus Tullius Cicero

[Subiaco] : [Konrad Sweynheym et Arnold Pannartz], [ante 30. Sept. 1465.]

110 fol. ; 4°

Sweynheym, Konrad (15. sz.) (nyomdász)
Pannartz, Arnold (15. sz.) (nyomdász)

A cím és a megjelenési adatok forrása: CIH
Az első táblán belül: latin receptek találhatóak, főleg kólika ellen.
CIH (1024)
GW (6742)
proven: Széchényi Ferenc könyvtári bélyegzője a címlapon.
poss.: a 2. számozatlan lapon: dono dedit domino Johanni Rehwein. /áthúzva/
poss.: Comparata est ad usum privatum 1786 per canonicum Varsoviensem Barna in Polonia 50 florenis.
poss.: A hátsó tábla belső oldalán: Procuratorium magistri Lauretii de Lynardo litterarum apostolicarum abbrevi

Analógia: az amerikai zsoltár, 1640

AUCTION RESULTS

The Bay Psalm Book Sale

26 NOVEMBER 2013 | 7:00 PM EST | NEW YORK

SALE NUMBER: N09039 LOTS : 1

SALE TOTAL
14,165,000USD

– OVERVIEW

RESULTS

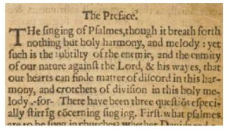
The Preface.
THe singing of Pſalmes, though it breath forth nothing but holy harmony, and melody: yet ſuch is the ſubtilty of the enemie, and the enmity of our nature againſt the Lord, & his wayes, that our hearts can finde matter of diſcord in this harmony, and crotchets of diviſion in this holy melody: for. There have been three quadrate eſpecially ſtirrig cõcerning ſiuging. Firſt what pſalmes

The Bay Psalm Book

On 26 November at Sotheby's New York, one of only 11 surviving copies of the Bay Psalm Book – the first book printed in what is now the United States of America – set a new world auction record for any printed book when it sold for $14,165,000. The book was purchased by American businessman and philanthropist David Rubenstein, who plans to share it with the American public by loaning it to libraries across the country, before putting it on long-term loan at one of them.

The Bay Psalm Book's selling price of $14.2 million is well in excess of the previous auction record for a printed book, established in December 2010 at Sotheby's London when a copy of John James Audubon's *Birds of America* sold for $11.5 million.

No example of the Bay Psalm Book has appeared at auction since January 1947, when another copy was sold at Sotheby's for $151,000 – at the time, this price marked a world auction record for any printed book, and many multiples of what other icons of printing

SALE TOTAL
14,165,000USD

DOWNLOAD RESULTS

THE BAY PSALM BOOK

Census of Copies of the Bay Psalm Book, with Provenance, Sale, and other Relevant Histories

SHARE Like 0 Print

1. THE OLD SOUTH CHURCH IN BOSTON

The present copy.

Amory [9]; Haraszti 4; Swan [5b]; Eames 5. Presumably No. 112 in the 1846 *Catalogue of the Library of Rev. Thomas Prince* and with Old South shelf-mark *10.4.11*.

2. THE OLD SOUTH CHURCH IN BOSTON

184 x 108 mm. 148 leaves (complete; portion torn from Ee1 costing portions of 27 lines and catchword recto). Bound in nineteenth-century black pebbled morocco, front cover gilt-lettered old south church | library.

Provenance:
i. Thomas Prince (acquisition note on title-page verso: "T. Prince. Milton [Massachusetts]. 9 & 10 1728"; New-England-Library bookplate, with later accomplishment possibly by Joseph Sewall).

ii. The Old South Church in Boston (bequest of Prince, 1758).

Amory [3]; Haraszti 3; Swan [5a]; Eames 4. No 132 in the 1846 *Catalogue of the Library of Rev. Thomas Prince* and with Old South shelf-mark *10.4.8*. Psalms 1 and 3 are annotated by Prince with variant readings from the 1647 reprint edition. Errata uncorrected.

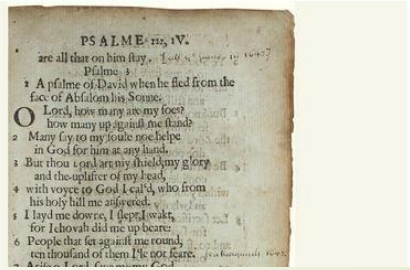
PSALME III, IV.
are all that on him ſtay. 1.6
Pſalme 3.
1 A pſalme of David when he fled from the face of Abſalom his Sonne.
O Lord, how many are my foes?
how many up againſt me ſtande
2 Many ſay to my ſoule noe helpe
in God for him at any hande.
3 But thou Lord art my ſhield, my glory
and the vpliffer of my head.
4 with voyce to God I cal'd, who from
his holy hill me anſwered.
5 I layd me downe, I ſlept, I wakt,
for Iehovah did me vp beare:
6 People that ſet againſt me round,
ten thouſand of them I'le not feare.

More from The Bay Psalm Book

THE BAY PSALM BOOK

THE STORY OF THE BAY PSALM BOOK: THE PURITAN BACKGROUND

SINGING (& TRANSLATING) THE PSALMS

VIEW ALL

Ősnyomtatvány-vadászat

- „Az ajándékok között a következőket kell kiemelni: 1875. márczius 11-én egy magát *megnevezni nem akaró fehérmegyei birtokosnőtől* 394 nyomtatvány (ezek között Thuróczi krónikája, a brünni kiadás 1488-ból) és két kézirat.” Fraknói Vilmos, Magyar Könyvszemle, 1876.
- Rögtön felvetődnek a kérdések: ki lehetett ez a szerény adományozó és az Országos Széchényi Könyvtár melyik példánya őrizheti az ő tulajdonjegyét?
- **A válaszok csak elsőre tűnnek könnyűnek.**

A brünni kiadás: 1488. március 20.

- Thuróczy János krónikája először Brünnben jelent meg 1488 kora tavaszán Konrad Stahel és Matthias Preinlein nyomdájában.
- GW nyilvántartása szerint **77** példányt tartanak nyilván **18** ország **66** gyűjteményében.
- Magyarországon **16 példány** ismert köz- és egyházi gyűjteményben.
- Az OSZK **4 példányt** őriz.

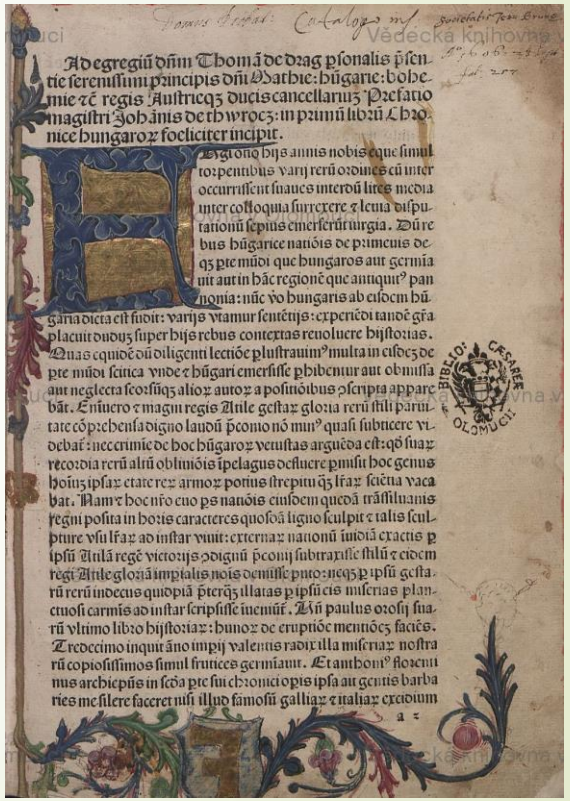

A szerény adományozó példánya

- OSZK példányai: Todoreszku Gyula (1919), Apponyi Sándor (1925), Hadik-Barkóczy Endre (1948) letét, Radvánszky Kálmán (1953) letét.
- OSZK irattára: a kajászószentpéteri Andrássy-család (Andrássy Ignác alezredes és felesége Végh Mária) tulajdonában volt a példány (1875).
- Mi történt a példánnyal? Eltűnt 1888 előtt.
- A Csontosi-ügy: a kódexek mellett szerepet játszott egy Thuróczy-krónika is.
- OSZK irattára: felbukkant 1873-ban (MTA-Arany kiállítás) egy másik példány, ami szintén eltűnt.

Az eltűnt Thuróczy nyomában

- A közgyűjtemények rákényszerültek a többed-példányaik eladására.
- 1875-1890 között sok értékes nyomtatvány került a könyvpiacra.
- Egyes Thuróczy-példányok megjártak több magyar könyvtárat is.
- Sikerült egyet (1873-as kiállítás példánya) Amerikában megtalálni.

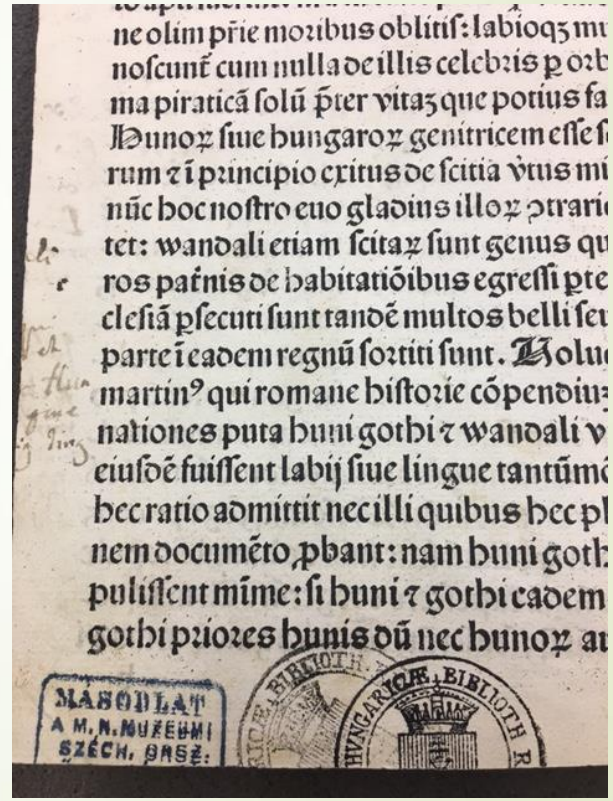

Hiányzó példányok

- Toldy Ferenc 1851-es megjegyzése az Akadémián tartott előadásában tovább fokozta a zavart a proveniencia-kutatásban.
- „Mi itt Pesten, a magyar könyvtárak középpontján szerencsésbek vagyunk valamennyi e tárgyhoz szólott könyvészetinél: mi önszemlélésböl szólhatunk a dologhoz. Az egyetemi könyvtár négy Turóczit bír, a nemzeti muzeum hetet, az academia ötöt. Íme közölök hat vagy hét.”
- Kutatás: a ma is meglévő példányok provenienciája, kizárás és megerősítés.
- Ez alapján minimum *tíz* hiányzó Thuróczy-példányt jelentene a két edícióból mindössze három (igaz, a három legfontosabb magyar) közgyűjteményből: OSZK, MTAK, EK.

A könyvtártörténeti források

- Ismeretlen (1873), Andrássy Ignác (1875), Ráth György (1888), Enea Lanfranconi (1926), Teleki-család (181), Jancsó Imre (1851), Batthyány Ignác (1931), Nagyváradi Székeskáptalan (1896), Nagyenyed Református kollégium (1849), Topkapi palota (1889).
- Nem ritka az sem, hogy a tétel leírásánál gyanakodhatunk esetleg valamelyik mégis a magyarok krónikájának 1488-as edíciója lenne, ám ez szinte bizonyíthatatlan, ha nem tudjuk megfeleltetni egy ma is kézbe vehető példánnyal.

Az olvasmánytörténeti források

- Illésházy István (1603) nádornak, Kutassy János (1601) esztergomi érseknek, Michael Halicius (1674) szászvárosi iskolarektornak, Dorothea Drechsler (1702) nagyszebeni polgárnak bizonyíthatóan megvolt Thuróczy János krónikájának egy-egy példánya.
- Az esztergomi érsekség Pozsonyba menekített javainak (1602), vagy a mikházi ferenceseknek (1732) jegyzéke.

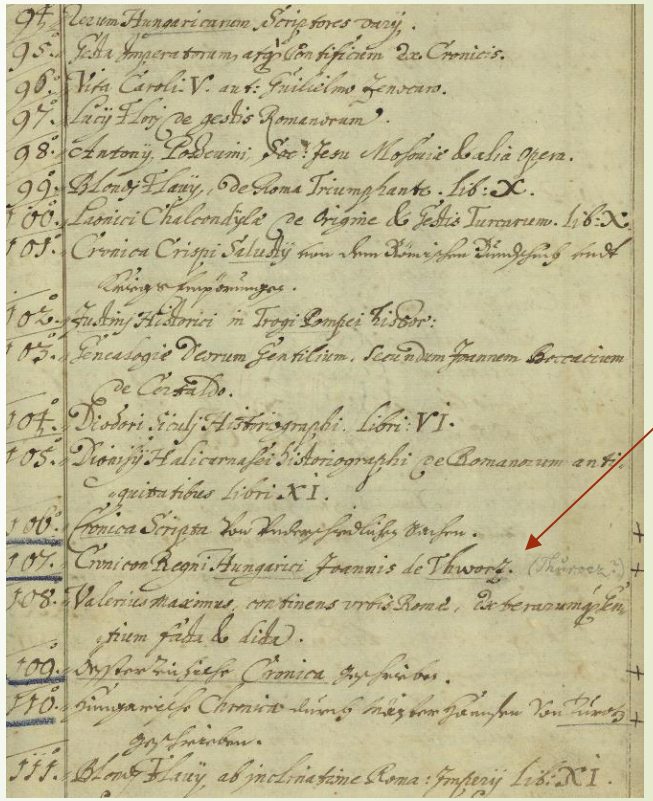

Újságok, mint művelődéstörténeti források

- „A »top kapu«-nak nevezett ősrégi szeráj kincstárából kerültek elő azok a könyvek, melyek ha nem is Mátyás könyvtárából, de mindenesetre, részben legalább, Magyarországból eredtek. Zugba vetett szekrényekből, rothadásnak induló ládákból szedtek eddig elő vagy hatvan könyvet, elhelyezték őket a kincstár igazgatója, Esref bej egyik termében és folyik a kutató munka. (…) Jobban érdekel bennünket a Thuróczi krónikájának brünni kiadása. A címlapja [a_1] hiányzik ugyan, de érdekessé teszik a jegyzetek, melyek magyar ember kezére vallanak. A boríték belső oldalára rá van irva: »Benedictus Kowachy habet 1540,« kissé lejebb meg: »Ladislaus Dersy scripsit 1540.«” ***Thaly Kálmán, 1889.***

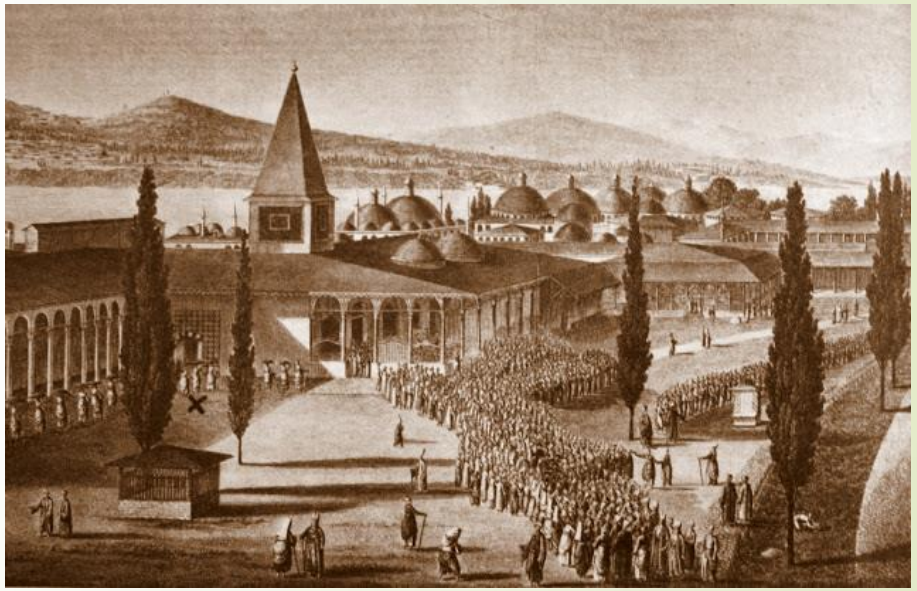

Magyarországi példányok

szám	proven. név	proven. hely	proven. idő	gyűjtemény	Idő	mód	jelzet
1	Todoreszku Gyula	Budapest	19/20. sz.	Budapest OSZK	1919	Adomány	Inc. 668b
2	Apponyi Sándor	Lengyel	19/20. sz.	Budapest OSZK	1925	Adomány	Inc. 668a
3	Hadik Endre József	Budapest	19/20. sz.	Budapest OSZK	1948	Lefoglalás	Inc. 668c
4	Radványszky Kálmán	Sajókaza	19/20. sz.	Budapest OSZK	1953	Letét	Inc. 668d
5	Vigyázó Ferenc	Budapest	20. sz.	Budapest MTAK	1928	Adomány	Inc. 451
6	Emich Gusztáv	Budapest	20. sz.	Budapest MTAK	1920	Vásárlás	Inc. 414
7	Ráth György	Budapest	19/20. sz.	Budapest MTAK	1905 után	Adomány	Ráth F 1045
8	Ráday Gedeon	Pécel	1768	Budapest Rád.	1861	Vásárlás	I. 195. Inc
9	Juhos Ernő	Bécs	1921	Budapest FSzEK	1932	Vásárlás	Inc. Bq 0930/17
10	Szabó Ferenc	Znióváralja	16. sz.	Budapest ELTE	1590	Adomány	Inc. 338
11	Podmaniczky Géza	Kiskartal	19/20. sz.	Budapest EOK	1929	Adomány	R 1.453
12	Kemény József	Gerend	19. sz.	Budapest PMKK	1855 után	Hagyaték	Inc. 16
13	Domonkos rend	Szombathely	18/20. sz.	Szeged SZTE	1950 után	Lefoglalás	RC 190
14	Erdődy Gábor Antal	Eger	18. sz.	Eger EFK	1853 előtt	Adomány	L.V.6
15	Himmelreich György	Pannonhalma	17. sz.	Pannonh. PFK	1628	Hagyaték	123b-E-18
16	Ferences rend	Vác	18. sz.	Pécs PTE	1950	Lefoglalás	TK 126607
17	Ismeretlen	Ismeretlen	20. sz.	Debrecen DTE	1951	Lefoglalás	704261
18	Győri Papnevelde	Győr	19. sz.	Győr GyEKK	1821 előtt	Hagyaték	Ö. R. V. 19

Néhány érdekesség…

- Hadik-Barkóczy Endre: ÁVH foglalta le
- Ráth György szerepe a Csontosi ügyben
- Ráday Gedeon: Mannagetta-család gyűjteménye
- Szegedi Egyetem: a nagyszombati egyetem példánya --- önkritika
- ELTE könyvtár: „Oh Mathia ha te mosthan elnel Gondwnkról gondolnal”
- Podmaniczky Géza és Apponyi Sándor gyönyörű példánya

Ismert példányok magyar vonatkozásai

- Uppsala: Dudith András
- Stockholm: rajz a 11 éves János királyról
- Zágráb: Zrínyi Miklós
- Turócszentmárton: Semsey-család
- Bukarest: Czobor Imre
- New York: Nagy István
- Raleigh: 1873-ban kiállított példány

Neves bibliofilek példányai

- Dietrichstein-család: Nikolsburg
- Maksymilian Ossoliński: Boroszló
- Marcus Tratler: Honterus
- Andreas Oltard: Brukenthal
- Hans Sloane: British Library
- Ramiro Guzmán: Salamanca
- II. Ferdinánd nagyherceg: Firenze
- Giovanni de Rossi: Vatikán
- Frigyes württembergi király: Stuttgart
- Habsburg-Lotaringiai János: Grác
- Aaron B. Hunter: Raleigh
- J. P. Morgan: New York

Szerzetesrendek példányai

- Jezsuiták: Nagyszombat, Raguza, Brünn, Ingolstadt, Bamberg, Bécs
- Ágostonrendi kanonokok: Bécs
- Ferencesek: Vác, Szamotuły
- Bencések: Pannonhalma, Michaelbeuern, Melk
- Ciszterciek: Zwettl
- Premontreiek: Louka
- Domonkosok: Szombathely

Hiányérzet…

- Veszprém, Kalocsa, Esztergom és Székesfehérvár feltehetően a töröknek „köszönhetően”.
- Meglepő, hogy Svájcban nem őriznek példányt közgyűjteményben.
- Jankovich Miklós, Filipec János, Drági Tamás királyi személynök, Mátyás király, Septei Péter királyi titkár, és a budaszentlőrinci pálos kolostor kikövetkeztetett példányai (Mályusz-Csapodi).

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Farkas Gábor Farkas

gfarkas@oszk.hu